

Fairtrade

Så betalar kommunerna för att bedriva opinionsbildning

Skattebetalarna:

SLÖSERIOMBUDSMANNEN

Skattebetalarna:

Sammanfattning

Konsumtionen av Fairtrade-märkta produkter har exploderat de senaste tio åren. Försäljningen har ökat med nästan 850 procent mellan 2006-2016 och mer än åttafaldigats. År 2016 uppgick försäljningen till 3,2 miljarder kronor. En anledning till att försäljningen av Fairtrade ökar är att det offentliga köper in allt mer Fairtrade, trots att effekterna av märkningen är minst sagt omtvistade. För tio år sedan var 15 kommuner Fairtrade-diplomerade, idag är 67 kommuner och tre regioner diplomerade. Halva Sveriges befolkning bor numera i en kommun som är diplomerad av Fairtrade. Slöseriombudsmannen har ställt frågor till de Fairtrade-diplomerade kommunerna och regionerna hur mycket de köper Fairtrade-märkta produkter för varje år, hur mycket de spenderar på opinionsbildning för Fairtrade, vilket år de blivit diplomerade och varför de valt att bli diplomerade.

Sammanlagt uppskattar vi att kommunerna haft kostnader för sitt engagemang för Fairtrade motsvarande 156,2 miljoner kronor under 2017. Det är en låg uppskattning av kostnaden för Fairtrade, sannolikt är varje del av kommunernas Fairtrade-arbete underskattad med undantag av kostnaden för diplomerings som beror på kommunens storlek och är tydligt redovisad av Fairtrade Sverige. Utöver det får Fairtrade bidrag från det offentliga på ungefär 3,5 miljon varje år.

Vad är Fairtrade

Fairtrade är en certifiering för hållbar utveckling och för att en vara ska kunna bli Fairtrade-märkt måste en rad krav om ekonomisk, social och miljömässig hållbarhet vara uppfyllda. Fairtrade skriver själva om vilka krav de ställer här: <https://www.fairtrade.net/standards/our-standards.html>

Fairtrade Sverige består av en förening med ett 40-tal medlemsorganisationer och ett aktiebolag som ägs gemensamt av LO och Svenska Kyrkan. En majoritet av medlemsorganisationerna i föreningen Fairtrade kommer från fackföreningsrörelsen eller kyrkan¹.

Föreningen Fairtrade hade 2016 intäkter på 10 505 718 kronor. Totalt tog man emot 3 445 850 i bidrag från det offentliga, 950 000 från Konsumentverket, 264 689 från Allmänna Arvsfonden och 2 231 161 från Sida, via LO-TCO. Aktiebolaget Fairtrade Sverige AB bidrog med en miljon kronor. Föreningen får årligen fem miljoner i bidrag av Postkodlotteriet. Insamlade medel från allmänheten utgjorde 11 056 kronor eller 0,6 promille av föreningens intäkter².

Samtidigt omsatte bolaget Fairtrade Sverige AB, som står för affärsverksamheten, drygt 26 miljoner 2016. Bolaget gjorde en vinst på 2,7 miljoner och har en vinstmarginal på 18,41 procent. Det egna kapitalet uppgår till 32,9 miljoner. Omsättningen har ökat med nästan 850 procent sedan 2006 då omsättningen var 2,8 miljoner kronor.³

Försäljningen av Fairtrade-märkta produkter har ökat kraftigt i Sverige. De senaste tio åren har försäljningen niofaldigats, från 400 miljoner per år 2006 till 3,6 miljarder 2016.

Vad innebär det att en kommun är Fairtrade-diplomerad?

En Fairtrade-diplomerad kommun förbinder sig att ha en mätbar målsättning och öka konsumtionen av Fairtrade-märkta produkter, en styrgrupp för arbetet ska utses, en kartläggning av näringsidkare som säljer Fairtrade-märkta produkter ska upprättas och kommunen ska bedriva opinionsbildning för Fairtrade, minst fyra informationsinsatser ska genomföras varje år. I Sverige finns det idag 67 Fairtrade-diplomerade kommuner och tre regioner⁴. Det kan jämföras med de 15 kommuner som var diplomerade för tio år sedan. Konsumentminister Per Bolund säger att han arbetar för att Sverige ska bli världens första Fairtrade-märkta land⁵.

Kritik mot Fairtrade

Fairtrade menar själva att deras märkning är en garant för hållbar ekonomisk, social och miljömässig utveckling. Det handlar om att stärka respekten för fackliga rättigheter, tryggare försörj-

1) <https://fairtrade.se/app/uploads/2017/05/Medlemsorganisationer.pdf>

2) https://fairtrade.se/app/uploads/2016/06/Verksamhetsber%C3%A4ttelse-och-%C3%A5rsredovisning-2016_Interaktiv.pdf

3) <https://fairtrade.se/app/uploads/2016/06/%C3%85rs%C3%B6versikt-2016-Fairtrade-Sverige-AB.pdf>

4) <https://fairtrade.se/resursbank/resurs/karta-fairtrade-city-och-region/>

5) <https://www.mp.se/just-nu/fairtrade-nation>

ning, höjda lönenivåer och sociala investeringar. Några vetenskapliga bevis för att märkningen faktiskt bidrar till detta saknas dock. Tvärtom har märkningen fått utstå omfattande kritik.

En rapport från Agrifood Economics Centre (2009⁶) vid Sveriges lantbruksuniversitet och Lunds universitet menar att de minsta och fattigaste producenterna inte gynnas av Fairtrade-certifiering och de menar att vanlig handel har större möjligheter att lyfta fler människor ur fattigdom. De varnar även för att "[s]kulle rättvisemärkning leda till att konsumenterna avstår från att köpa arbetsintensiva varor som importerats från utvecklingsländerna får det en negativ effekt på fattiga jordbrukares och arbetares inkomster och försörjningsmöjligheter".

Forskare vid Harvard har i sin forskning (2013⁷) visat att de allra fattigaste arbetarna vid Fairtrade-certifierade kaffeplantager i Sydamerika inte tjänar någonting på certifieringen. En annan studie från samma universitet (2014⁸) menar att "rättvisemärkning gynnar arbetare lite eller inte alls". Studien pekar på att de som arbetar på Fairtrade-certifierade producenter varken har bättre arbetsvillkor eller högre löner än arbetare hos producenter som inte är certifierade.

En statligt finansierad brittisk studie från University of London (2014⁹) kom fram till att jordbruksarbetare på odlingar anslutna till Fairtrade varken har bättre lön eller arbetsvillkor än arbetare på andra odlingar, snarare tvärtom.

Forskare från Berkeley och University of San Diego har tittat på data över 13 år och kommit fram till att de ekonomiska vinsterna producenter har av att Fairtrade-certifiera sin produktion äts upp av kostnaden för certifieringen, som vissa år är högre än premien Fairtrade betalar till odlarna. De menar att den långsiktiga vinsten att certifiera sig över tid är obefintlig¹⁰.

Andra har påpekat att Fairtrades prissättning innebär att jordbrukarna som är anslutna garanteras ett minimipris oavsett vad marknadspriset är. Det ska förhindra förluster om marknaden skiftar, men i själva verket sätter det marknadskrafterna ur spel eftersom man garanterar ett pris oavsett kvalitet. I förlängningen minskar incitamenten att effektivisera och förbättra produktionen och moderniseringen av jordbruket bromsas upp i de delar av världen som behöver det mest.

Fairtrade har kritiserats för att vara en lobbyorganisation för fackföreningsrörelsen, något man själva tillbakavisar¹¹. Fairtrade har även anklagats för att ägna sig åt avancerad skatteplanering genom att dela upp verksamheten i ett aktiebolag som tar hand om alla vinster och avgifter från certifierade kommuner och regioner och en förening som opinionsbildar för varumärket Fairtrade och får miljonbidrag från skattebetalarna varje år. Därmed får skattebetalarna betala för LO:s opinionsbildning medan deras aktiebolag tar hand om alla intäkter från den egna verksamheten, menar kritikerna. Fairtrade själva tillbakavisar dessa anklagelser och menar att konstruktionen tillkom för att LO och Svenska Kyrkan skulle kunna skjuta till resurser innan försäljningen av Fairtrade-certifierade produkter tog fart.

Det kommunala uppdraget

Det finns tydligt definierat i lagstiftningen vad som är en kommuns uppgifter. Utöver obligatoriska uppgifter som social omsorg, skola, plan- och byggfrågor, miljöskydd, räddningstjänst, civilt försvar etc finns det frivilliga uppgifter som de flesta kommuner ägnar sig åt, som fritid och kultur, energi, sysselsättning och näringslivsutveckling. Den som vill läsa mer om vad en kommuns uppgifter är kan göra det här: <https://www.regeringen.se/artiklar/2015/05/indelning-och-uppgifter-i-kommuner-och-landsting/>

6) http://www.agrifood.se/files/agrifood_rapport_20091.pdf

7) https://scholar.harvard.edu/files/nunn/files/draft_august_2013.pdf

8) https://scholar.harvard.edu/files/nunn/files/dragusanu_giovanucci_nunn_jep_2014.pdf

9) <https://www.soas.ac.uk/news/newsitem93228.html>

10) https://gspp.berkeley.edu/assets/uploads/research/pdf/FairTrade_July10.pdf

11) <https://fairtrade.se/faq/vad-ar-kopplingen-mellan-fairtrade-sverige-och-lo/>

Kommunernas motivering att välja Fairtrade

De flesta kommuner har ganska långa motiveringar till varför de är Fairtrade-diplomerade. Inget svar har dock någon direkt förankring i vad lagstiftningen anger att en kommun ska göra. Svaren liknar i mångt och mycket varandra och nedan redovisas ett axplock av de motiveringar som kommunerna gett:

” Kan medverka till att producenter i andra delar av världen får bättre arbets- och levnadsvillkor. ”

Örebro

” skattepengar ska inte gå till att kränka mänskliga rättigheter. ”

Skellefteå, Piteå och Valdemarsvik

” Visar att kommunen tar socialt ansvar, inte bara för sina egna medborgare utan också för dem som vi handlar varor ifrån. ”

Lund

” Verktyg för att bidra till en hållbar utveckling och minska riskerna för att vår konsumtion bidrar till exploatering och kränkningar av mänskliga rättigheter. ”

Stockholm

” Väcker tankar i samhället om sociala hållbarhetsvärden, bra arbetsmiljö, schyssta anställningsvillkor osv. ”

Örnsköldsvik

” En del i arbetet att utrota fattigdom och hunger i världen. ”

Ronneby

” säkerställer vi att människor världen över får betalt för sitt arbete, att de får kunskap om sina rättigheter och får möjlighet att göra investeringar i sina lokalsamhällen som bidrar till långsiktig hållbar utveckling. ”

Göteborg

Det offentliga kostnader för Fairtrade

Vår granskning visar att det offentliga lägger minst 156,2 miljoner om året på Fairtrade. Inköpen uppgår till minst 148,2 miljoner kronor om året, kostnaden för opinionsbildning uppgår till åtminstone 6,8 miljoner och diplomeringskostnaden uppgår till 1,2 miljoner varje år. Det är mycket pengar för något som i bästa fall inte gör någon större skillnad för utvecklingen i fattiga

länder och som i värsta fall bromsar de fattiga ländernas utveckling.

Baserat på kommunernas storlek uppgår diplomeringskostnaderna för de 67 kommuner och tre regioner som valt att bli certifierade till 1 180 000 kronor 2017 enligt Fairtrades regelverk. Några få kommuner har uppgett en diplomeringskostnad som inte stämmer överens med regelverket, men när vi har sammanställt kostnaden har vi valt att utgå från Fairtrades regler.

För kommuner och regioner som är Fairtrade diplomerade tar Fairtrade ut en årlig diplomeringsavgift baserad på invånarantal, för 2017 var diplomeringsavgiften:

- Kommuner med färre än 10 000 invånare debiteras 5000 kronor per år.
- Kommuner med 10 000 – 29 999 invånare debiteras 10 000 kronor per år.
- Kommuner med 30 000 – 59 999 invånare debiteras 15 000 kronor per år.
- Kommuner med 60 000 – 99 999 invånare debiteras 20 000 kronor per år.
- Kommuner med över 100 000 invånare samt Fairtrade-diplomerade regioner debiteras 25 000 kronor per år.

De 41 kommuner som svarat på frågan har uppgett att de köpt Fairtrade-certifierade produkter för 103,6 miljoner kronor, se bilaga 1. Några av de kommuner som kvantifierat hur mycket de köper Fairtrade för är öppna med att siffran inte är fullständig, kommunerna kan ha köpt mer Fairtrade-märkta produkter än de har angett.

För att göra en uppskattning av hur mycket samtliga diplomerade kommuner köpt Fairtrade-certifierade produkter för har vi slagit ut kostnaden för varje kommun på invånarantalet och räknat fram ett genomsnitt för de kommuner som svarat per invånare. Genomsnittskostnaden har vi sedan applicerat på samtliga diplomerade kommuner.

Hur mycket kommunerna köpt Fairtrade-märkta varierar stort mellan kommunerna. Jönköping och Ronneby uppger att de köpt för ungefär 4,70 per invånare, medan Enköping köpt Fairtrade-certifierade produkter för nästan 70 kronor per invånare. I genomsnitt har kommunerna köpt Fairtrade-produkter för 22,05 kronor/invånare. Om det är representativt för alla kommuner som är diplomerade är kommunernas kostnad för inköp av Fairtrade-certifierade produkter 120,7 miljoner kronor. Sannolikt har inköpen av Fairtrade-certifierade produkter varit högre än så.

Skellefteå har uppgett att de köpt produkter för en fjärdedel av summan de opinionsbildat för. Det är inte särskilt troligt och därför har deras svar plockats bort från undersökningen.

Bland regioner och landsting har bara Örebro län svarat. Örebro län uppger att de köpt Fairtrade-certifierade produkter för 12,18 kronor per invånare. Jämfört med kommunerna är det en låg siffra, men eftersom det bara är en region som svarar är det svårt att dra några större slutsatser kring hur representativ den är. Om det är representativt för alla regioner har de tre regionerna köpt certifierade produkter för 27,5 miljoner kronor. Totalt köpte då kommuner och regioner Fairtrade-produkter för 148,2 miljoner 2017. Det är en låg skattning av de totala inköpen.

De kommuner som är Fairtrade-diplomerade för binder sig också att opinionsbilda för Fairtrade. Totalt har 44 kommuner uppgett att de spenderade 1 811 245 kronor på opinionsbildning för Fairtrade 2017.

En diplomerad kommun ska arrangera minst fyra informationsinsatser per år och dokumentera och redovisa dessa till Fairtrade. Hur mycket opinionsbildning kommunerna gör åt Fairtrade skiljer sig mellan kommunerna. Vissa arrangerar bara de fyra aktiviteter som krävs för att vara diplomerad, medan andra gör betydligt mer. Flest aktiviteter arrangerade Skellefteå som höll i ett 20-tal informationsaktiviteter.

Den kostnad kommunerna uppger att de haft för opinionsbildningen skiljer sig också kraftigt mellan kommunerna. Fyra kommuner uppger att de lägger över 100 000 kronor på opinionsbildning, det är Uppsala, Malmö, Järfälla och Skellefteå. Skellefteå sticker ut och spenderade 414 093 kronor för att opinionsbilda för Fairtrade 2017. I den siffran säger kommunen uttryckligen att lönekostnader är inkluderade. Det är troligt att lönekostnader är inräknade i ett fåtal andra kommuners siffror också, t ex Uppsala.

Exempel på motsatsen är Piteå som anordnade sex evenemang 2017 som de uppger kostade 3 952 kronor, Ängelholm vars fyra evenemang kostade 6 200 kronor eller Stockholm som anordnade en aktivitet för 1 400 kronor. Borlänge uppger att deras minst nio informationsträffar inte kostade någonting alls.

Eftersom det inte verkar finnas något uppenbart samband mellan en kommuns storlek och hur mycket kommunen opinionsbildat för Fairtrade har vi valt att ta fram ett genomsnitt för de kommuner som svarat.

Den genomsnittliga kostnaden kommunerna haft för opinionsbildning är 42 122 kronor. Om det är representativt för alla kommuner lägger de Fairtrade-diplomerade kommunerna drygt 2,8 miljoner på att opinionsbilda åt Fairtrade varje år.

Det är uppenbart att få kommuner räknat med sådant som den egna personalens arbetsinsats och lokalkostnader vid opinionsbildningen utan bara räknat kostnader för inköp av informationsmaterial eller annat man bjudit kommuninvånarna på. Om vi antar att en informationsaktivitet tar två personer två dagar i förberedelser, en dag att utföra och en dag i efterarbete och att de kommunanställda som arbetat med detta har 30 000 kronor i månadslön blir personalkostnaden per aktivitet ungefär 15 000 kronor. Om vi antar att kommunerna bara anordnar de fyra informationsträffar de måste arrangera för att vara diplomerade blir personalkostnaden för opinionsbildningen drygt 4 miljoner kronor om året. Totalkostnaden för opinionsbildningen blir i så fall 6,8 miljoner om året. Sannolikt är kostnaden dock betydligt högre än så, eftersom många kommuner genomfört fler än fyra aktiviteter.

Bland regionerna är det bara Örebro län som svarat på våra frågor. Örebro säger att de inte gjort något informationsarbete då detta krav bara gäller kommunerna och inte regioner. Enligt Fairtrades kriterier för Fairtrade-regioner är dock informationsarbete ett kriterium för att bli diplomerad. Men eftersom bara Örebro har svarat och säger sig inte ägna sig åt informationsarbete kan vi inte dra några slutsatser om hur mycket regionerna spenderar på opinionsbildning åt Fairtrade.

Slutsatser

Sammanlagt uppskattar vi att kommunerna haft kostnader för sitt engagemang för Fairtrade motsvarande 156,2 miljoner kronor under 2017. Det är en låg uppskattning av kostnaden för Fairtrade, sannolikt är varje del av kommunernas Fairtrade-arbete underskattad med undantag av kostnaden för diplomeringskostnaderna på 1,2 miljoner som är fast och tydligt redovisad av Fairtrade själva. De kommuner som svarat på vår undersökning har köpt in Fairtrade-certifierade produkter för 103,6 miljoner. Om det är representativt för samtliga diplomerade kommuner har de totalt köpt in Fairtrade-certifierade varor

för 148,2 miljoner. De kommuner som svarat på hur mycket de lagt på opinionsbildning har tillsammans spenderat 1,8 miljoner. Om det är representativt för alla kommuner har de totalt lagt 2,8 miljoner på opinionsbildning. Men det är uppenbart att bara ett fåtal kommuner räknat in lönekostnader för den personal som arbetat med aktiviteterna och i vissa fall även lokalkostnader. Om man räknar in det blir värdet av opinionsbildningen 6,8 miljoner kronor.

Även om kostnaderna för Fairtrade med stor sannolikhet är väsentligt högre än uppskattningarna i denna rapport handlar det inte om enorma summor i de flesta kommuner. Flera kommuner är också noga med att påpeka att det handlar om varor som köpts in ändå. Däremot är det viktigt att resonera kring frågan principiellt. Det finns inga entydiga stöd för att Fairtrade-märkningen har de positiva effekter som påstås av organisationen själv. Tvärtom visar flera studier att den inte har några effekter eller att märkningen i vissa fall till och med motverkar de syften man säger sig verka för. Det är anmärkningsvärt att kommuner och regioner använder skattebetalarnas pengar för att stödja sådan typ av verksamhet.

Fairtrade är en politisk färgad märkning som knappast tillhör kommunal kärnverksamhet. Än märkligare blir det då kommunerna förbinder sig att opinionsbilda för Fairtrade. Det innebär att skattepengar och kommunanställdas tid används för att opinionsbilda. Risken är att ett sådant agerande – utöver kostnaderna för skattebetalarna – minskar förtroendet för det allmänna hos medborgarna helt i onödan.

Tabell 1

Kommun	Fair trade city sedan	Diplomeringskostnad	Inköp 2017	Opinionsbildning 2017	Invånare	Köp/inv
Strömstad	2009	10 000	732 410	17 000	13 218	55,41
Nässjö	2008	10 000	700 000	25 000	31 178	22,45
Järfälla	2017	20 000	979 134	200 000	76 453	12,81
Enköping	2017	10 000	1 578 000	8 200	43 797	36,03
Örebro	2007	25 000	2 562 637	55 000	150 291	17,05
Sigtuna	2010	15 000	1 515 701	35 000	47 146	32,15
Valdemarsvik	2016	5 000	55 000	50 000	7 920	6,94
Piteå	2009	15 000	870 807	3 952	42 184	20,64
Sundbyberg	2013	15 000	531 426	5 615	49 424	10,75
Lund	2007	25 000	5 180 975	37 000	121 274	42,72
Ronneby	2008	10 000	140 822		29 568	4,76
Jönköping	2009	25 000	652 000	50 000	137 481	4,74
Skellefteå	2016	20 000	99 810	414 093	72 723	1,37
Lidköping	2013	15 000	817 000		39 506	20,68
Ängelholm	2010	15 000	389 211	6 237	41 786	9,31
Falkenberg	2016	15 000	300 000	1 800	44 195	6,79
Helsingborg	2013	25 000	6 000 000	25 000	143 304	41,87
Uddevalla	2010	15 000	1 015 900	14 500	55 763	18,22
Munkfors	2006	5 000	98 500	6 013	3 763	26,18
Umeå	2013	25 000	5 001 525	26 692	125 080	39,99
Norrköping	2007	25 000	2 243 499	10 000	140 927	15,92
Borås	2008	25 000	2 229 452		111 026	20,08
Värnamo	2016	15 000	900 654	6 000	34 206	26,33
Avesta	2009	10 000	265 926	7 568	23 256	11,43
Lomma	2013	10 000	493 169	2 975	24 264	20,33
Härnösand	2012	10 000	437 685	13 000	25 249	17,33
Stockholm	2016	25 000	20 916 713	1 400	949 761	22,02
Kristinehamn	2012	10 000	598 000	20 000	24 650	24,26
Uppsala	2015	25 000	4 460 434	107 000	219 914	20,28
Västerås	2011	25 000	2 130 301	43 000	150 134	14,19
Göteborg	2011	25 000	21 115 467	42 000	564 039	37,44
Hjo	2015	5 000	150 918	14 700	9 093	16,60
Upplands väsby	2017	15 000	200 000	3 000	44 605	4,48
Borlänge	2014	15 000	741 000	0	51 964	14,26
Lerum	2009	15 000	1 126 833		41 510	27,15
Skurup	2014	10 000	500 000	4 000	15 642	31,97
Botkyrka	2009	20 000	1 755 799	5 000	91 000	19,29
Malmö	2006	25 000	11 514 000	148 000	287 131	40,10
Karlstad	2009	20 000	2 062 319	20 000	91 000	22,66
Åmål	2016	10 000	308 000	30 000	12 711	24,23
Örnsköldsvik	2017	15 000	254 352	60 000	32 493	7,83
Luleå	2011	20 000		30 000	77 470	
Tranås	2010	10 000		40 000	18 894	
Växjö	2008	20 000		80 000	91 060	
Mjölby	2015	20 000		12 500	12 245	
Trelleborg	2014	15 000		50 000	43 913	
Gnosjö	2008	5 000		5 000	9 733	
Linköping	2009	25 000		75 000	158 520	
Kristianstad	2015	20 000			84 151	
Kil	2011	10 000			11 910	
Sundsvall	2017	20 000			98 810	
Östersund					62 601	
Hammarö					16 174	
Säffle					15 727	
Södertälje					96 032	
Finspång					21 577	
Ljungby					28 297	
Emmaboda					9 368	
Ystad					29 848	
Landskrona					45 286	
Mark					34 484	
Alingsås					40 390	
Ale					30 223	
Trollhättan					58 238	
Vara					15 942	
Vänersborg					39 151	
Eskilstuna					104 709	
Region	Fair trade city sedan	Diplomeringskostnad	Inköp 2017	Opinionsbildning 2017	Invånare	Köp/inv
Örebro län	2017	25 000	3 630 000		298 000	12,18
Västra Götaland					1 672 000	
Västmanlands län					270 000	

Vi jobbar för lägre skatter och
minskat slöseri med skattepengar

Skattebetalarna:

Skattebetalarnas Förening | Box 3319 | 103 66 Stockholm
Tel: 08-613 17 00 | www.skattebetalarna.se | info@skattebetalarna.se